Pr. Prof. D. Stăniloae

ST 5-6/1955

SINTEZĂ ECLESIOLOGICĂ

I. BISERICA, ORGAN AL MINTUIRII ŞI SFINŢIRII

Mîntuirea oamenilor se realizează prin încorporarea şi creşterea lor în Hristos, pînă la măsura bărbatului desăvîrşit, care este Hristos (Ef. 4, 13). Hristos care ne-a mîntuit recapitulativ pe toţi în Sine, adunîndu-ne după aceea în chip actual în Sine ne comunică treptat, trecîndu-ne prin stările prin cari a trecut El, umanitatea Sa, pentru a o face şi pe a noastră ca a Sa. «Pentru a ne uni cu Hristos, va trebui să trecem prin toate cîte a trecut El, să răbdăm şi să suferim şi noi cîte a răbdat şi a suferit El... căci într-adevăr, noi de aceea ne şi botezăm ca să ne îngropăm şi să înviem împreună cu El, de aceea ne ungem şi cu Sf. Mir ca să ajungem părtaşi de El prin ungerea cea împărătească a îndumnezeirii şi, în sfîrşit, de aceea mîncăm hrana cea prea sfîntă a împărtăşaniei şi ne adăpăm din dumnezeescul potir, pentru ca să ne cuminecăm cu însuşi Trupul şi Sîngele pe care Hristos şi le-a luat asupră-şi încă din pîntecele Fecioarei. Aşa că, la drept vorbind, noi ne facem una cu Cel ce s-a întrupat şi s-a îndumnezeit, cu Cel ce a murit şi a înviat pentru noi» [1]).

«Hristos a devenit, prin Patima Sa, şi după omenitatea Sa, Duh, adică Domnul transfigurat, Arhiereul, Distribuitorul Duhului, şi prin aceasta Capul Bisericii Sale. Prin Patimă El a fost «sfinţit» (Ioan 17, 19), «preamărit» (Ioan 7, 39; 12, 23); căci acum a depus «păcatul» luat împreună cu trupul Său pămîntesc... Acest drum al mîntuirii trebuie să-l parcurgem şi noi, dar în Hristos. El s-a făcut pentru noi pildă desăvîrşită, dar nu numai morală, ci modelul cu care trebuie să devenim întru toate la fel, chiar şi în existenţa Lui, întrucît e cu putinţă creaturii. Aceasta însă n-o putem prin noi, ci prin Mîntuitorul» [2]).

Hristos mîntuieşte pe oameni întrucît se extinde în ei, întrucît îi încorporează în Sine şi întrucît îi asimilează treptat cu omenitatea Sa înviată. Biserica este această extindere a lui Hristos în oameni, acest laborator în care se realizează treptat asimilarea oamenilor cu Hristos cel înviat. Dacă credincioşii sînt adunaţi în acelaşi Hristos, dacă acelaşi Hristos îi încorporează pe toţi cei ce se mîntuiesc, ridicîndu-i la starea umanităţii Sale, prin energia harului ce o transmite din sine, mîntuirea nu se poate obţine în izolare. Mîntuirea se obţine numai în Biserică, în organismul celor adunaţi în Hristos. Ea e cîmpul de acţiune al energiei harului ce ţîşneşte din Hristos, adică al Duhului Sfînt care sălăşluieşte deplin în umanitatea lui Hristos cea înviată, şi din ea ni se comunică nouă.

Biserica este extensiunea socială a lui Hristos cel înviat. Dar Biserica însăşi nu se află deplin în starea de înviere în care se află umanitatea personală a lui Hristos, ci numai tainic, în adînc, prin anticipare. El se extinde în ea pentru a o duce treptat la starea Lui. Avem acest paradox: Hristos e

1. Nic. Cabasila, **Viaţa în Hristos**, trad. în rom. de Pr. T. Bodogae, Sibiu 1946, pp. 26-27.

2. Odo Kasel, **Das christliche Kultmysterium**, Regensburg, Pustet Verlag, 1935, pp. 29-30.

în starea de înviere, dar extensiunea Lui socială e numai în drum spre starea de înviere, sau Biserica e în amîndouă stările, e întinsă între ele. Biserica repetă drumul lui Hristos, dar aceasta înseamnă că în chip tainic însuşi Hristos repetă în oameni, cu oamenii, pentru oameni acest drum, pentru a le da şi lor puterea să o facă. Biserica este Hristosul social, comunitar, care face necontenit drumul lui. Hristos cel personal, cu Hristos cel personal. «Hristos în calitate de Cap nu se poate despărţi de Trupul Său, ci e mai degrabă mereu conducătorul nemijlocit şi suflarea cea mai intimă, mereu prezentă în el... Această comuniune între Hristos şi Biserică se bazează pe participarea Bisericii la pătimirea şi Invierea lui Hristos şi se activează în ea. Aceasta însă se împlineşte sacramental în Taine, mai întîi în Botez, cum a stabilit Pavel (Rom. 6), în propoziţii şi rînduri sigure» [3]).

Omul se mîntuieşte, unindu-se cu Hristos şi repetînd drumul lui Hristos prin Sfintele Taine. Dar această trăire cu Hristos şi repetare a drumului Lui prin Sfintele Taine se face în mediul Bisericii, în acest cîmp în care lucrează Hristos prin harul Său. Propriu zis, ceea ce face ca Hristos să se prelungească prin aceste punţi, care sînt Tainele, în fiecare din noi, este Biserica. Biserica e cîmpul larg, e mediul vast, în care vieţuieşte în chip nevăzut Hristos însuşi, pe care ea îl experiază prin Duhul Sfînt. Tainele nu sînt decît actele parţiale prin care se oferă fiecăruia personal viaţa dumnezeiască a lui Hristos din Biserică. De aceea şi invers: prin Taine creşte şi se hrăneşte Biserica, adică Trupul tainic al Domnului, care nu e decît lărgirea şi prelungirea întrupării, a lui Hristos cel întrupat. «Tainele sînt centrul întregii vieţi a Bisericii, ele sînt condiţia indispensabilă pentru creşterea trupului Bisericii. Tainele sînt «încheieturile» şi «legăturile» cari unesc Trupul lui Hristos, pornind din capul lui (Col. 2, 19) şi prin aceasta unesc pe credincioşi, încît aceştia sînt «ca un singur om», avînd o singură inimă şi un singur suflet (Fapte 4, 32). Numai prin Taine se realizează unitatea pentru care s-a rugat Hristos» [4]).

Nic. Cabasila spune: «Biserica se arată *prin Taine* nu ca prin nişte simboale, ci cum se arată inima prin mădulare, rădăcina pomului prin ramuri şi, cum a zis Domnul, ca viţa prin mlădiţe, pentru că aici nu e numai identitate de numiri şi de asemănare, ci identitate de lucru, întrucît Tainele sînt Trupul şi Sîngele Domnului» [5]). «Fără Euharistie nu e Biserică, precum fără viţă nu sînt mlădiţele, cum fără rădăcină nu sînt ramuri, cum fără inimă nu sînt mădularele. Euharistia, în felul acesta, e temelia, rădăcina, inima vieţii Bisericii» [6]).

Biserica fiind viaţa noastră în Hristos sau viaţa ei fiind creşterea noastră în Hristos, ea e organul mîntuirii şi sfinţirii noastre.

2. CONCEPŢIA ORTODOXĂ DESPRE FIINŢA BISERICII

In timpul din urmă s-a scris mult la ortodocşi despre fiinţa Bisericii. Din tot ce s-a scris rezultă că Biserica în esenţa sa este trăirea comună a oamenilor cu Sf. Treime, participarea în comun a lor la viaţa lui Dumnezeu, e «o societate de persoane umane cu Persoanele divine». In Biserică, Dumnezeu se uneşte cu oamenii «pentru a-i lua în societatea Sa». Bise-

3. Odo Kasel, op. cit., p. 26.
4. A. Volcov, Othod Vaticana ot osnov hristianstva, in «Jurnal Moscovskoi Patriarhii», nr. 2 (febr.), 1951, p. 27.
5. Idem, op. cit., p. 32.
6. Idem, op. cit., p. 33.

rica e «viaţa care e în sînul societăţii trinitare, revărsată în umanitate». E «comuniunea mai multor persoane în aceeaşi viaţă divină», «viaţa care este de la început în sînul Tatălui şi care fecundată în taina lui Dumnezeu, se comunică nouă şi ne face să trăim, cu Hristos, în Dumnezeu, o viaţă care e viaţa familiei Tatălui însuşi». Astfel «Biserica e comunicarea la mai multe creaturi a vieţii Tatălui. Şi pentru că e un singur Dumnezeu, e o singură Biserică... Pentru că participăm toţi la aceeaşi viaţă, care e viaţa lui Dumnezeu, *sîntem* toţi una cu Dumnezeu şi una între noi (în Hristos)... Astfel Dumnezeu însuşi e sufletul Bisericii, adică principiul creator, realizator şi unificator al ei». In formularea cea mai pregnantă, Biserica e «extensiunea vieţii divine unei mulţimi de creaturi... Unitatea Bisericii e o comunicare şi o extensiune a unităţii însăşi a lui Dumnezeu» [7]).

Nu trebuie să uităm însă că în mod special Biserica este Trupul tainic al Domnului. Numai pentru că e adunată în El, ea e în societatea Persoanelor Sf. Treimi.

Iar Trupul Domnului e, în primul rînd, pentru că cei ce o constitue se hrănesc din Trupul personal al Domnului. Acest adevăr l-a înfăţişat cu limpezime categorică Sf. Ciril din Alexandria: «Deci pentru ca şi noi înşine să ne împletim într-o unitate cu Dumnezeu şi între noi, rămînînd totuşi distincţi pentru cugetare în suflete şi în trupuri, prin deosebirea ce ne caracterizează, Unul Născut a găsit un mod pentru aceasta prin înţelepciunea şi sfatul Tatălui, proprii Lui. Căci binecuvîntîndu-i într-un trup, adică în al Său, pe cei ce cred în El, prin împărtăşirea tainică, îi uneşte în Sine şi întreolaltă (ἑαυτῷ συσσώμους καὶ ἀλλήλοις ἀποτελεῖ). Căci cine ar despărţi şi ar scoate din unitatea naturală întreolaltă (τῆς εἰς ἀλλήλους φυσικῆς ἑνώσεως) pe cei legaţi, prin Trupul sfînt cel unul, în unitatea cea cu Hristos? Căci dacă toţi ne împărtăşim dintr-o pîine, toţi alcătuim un trup. Pentru că nu se poate împărţi Hristos. De aceea e numită Biserica şi Trup al lui Hristos, iar noi mădulări din parte, după cugetarea lui Pavel (Ef. 5, 30). Căci uniţi fiind *toţi în Hristos* prin Sfîntul Trup, întrucît L-am luat pe Cel Unul şi neîmpărţit în trupurile noastre, sîntem mădulări proprii Lui mai mult decît nouă înşine... Iar dacă sîntem uniţi întreolaltă în Hristos, şi nu numai întreolaltă, ci şi cu El, Cel ce se află în noi prin Trupul Său, cum nu e limpede că sîntem toţi una şi întreolaltă şi în Hristos? Căci Hristos este legătura unităţii (ὁ τῆς ἑνότητος σύνδεσμος) fiind acelaşi şi Dumnezeu *şi om*. Iar despre unirea cea în Duh, urmînd, în cugetare aceeaşi cale, vom zice iarăşi că primind toţi unul şi acelaşi Duh, adică pe cel Sfînt, ne unim într-un mod oarecare întreolaltă şi cu Dumnezeu... Căci precum puterea trupului îi uneşte (συσσώμους) pe cei în care se află, în acelaşi mod, socotesc, Duhul lui Dumnezeu cel neîmpărţit, sălăşluindu-se în toţi, îi adună pe toţi într-o unitate... Căci *unul fiind* Duhul care se sălăşluieşte în noi, un singur Dumnezeu, Tatăl tuturor, va fi în noi, adunînd prin Fiul în unitatea cea întreolaltă şi cu Sine însuşi, pe cele ce se împărtăşesc de Duhul» [8]).

Dar Duhul care ne strînge într-o unitate, ni se dă tot prin Hristos, căci de aceea a primit Domnul Hristos ca om Duhul, pentru ca prin El să ni se comunice nouă.

---

7. Toate citaţiunile le-am luat chiar de la unul din teologii catolici, care a părăsit rezerva ce o avea în trecut teologia catolică faţă de ideile teologilor ruşi despre Biserică, socotite prea «mistice». M. J. Congar, **O.P., Ecclesia de Trinitate**, în «Irénikon», t. XIV, 1937, Mars-Avril, p. 121 urm.

8. **Comentar la Evanghelia lui Ioan**, Migne, P.G., LXXIV, col. 560-561.

Totuşi Sf. Ciril insistă să arate în chip special că ne unim cu Hristos şi întreolaltă şi prin Trupul şi prin Duhul Lui, sau şi «trupeşte şi duhovniceşte» (καὶ σωματικῶς καὶ πνευματικῶς) ca să nu se creadă că ne unim numai prin trup cu Hristos, sau numai prin Duh. Declarînd, ca şi Pavel, că Hristos ne face prin împărtăşirea Trupului Său «contrupeşti» (συσσώμους) cu sine şi întreolaltă, Sf. Ciril nuanţează ca şi acela ideea că, devenind un trup cu Hristos şi întreolaltă, trupul acesta tainic nu implică o desfiinţare a trupurilor individuale, ci o «concorporalitate»; Trupul lui Hristos e şi al nostru şi trupurile noastre sînt şi ale Lui, iar întrucît în El ne întîlnim toţi, şi trupurile celorlalţi sînt ale fiecăruia din noi, precum trupul fiecăruia din noi e al celorlalţi. Dar unitatea aceasta tainică are ca legătură pe Hristos. Şi toată e ridicată pe un plan duhovnicesc, prin Duhul, care de asemenea ne umple, ca unul şi acelaş, pe toţi.

Căci numai întrucît Hristos ne comunică Duhul Său, ne unim cu El nu numai ca om, ci şi ca Dumnezeu, iar prin El şi cu Tatăl. «Căci Fiul vine în noi trupeşte ca om, unindu-se cu noi prin binecuvîntarea Tainelor; şi iarăşi duhovniceşte, ca Dumnezeu, prin lucrarea şi harul Duhului Său, recreind duhul din noi spre înnoirea vieţii şi făcîndu-ne părtaşi ai firii Lui dumnezeeşti. Deci legătură a unităţii noastre cu Dumnezeu şi Tatăl este Hristos, aflîndu-se ca Dumnezeu în mod natural în Dumnezeu, Născătorul Lui... Drept aceea am fost desăvîrşiţi în unitatea cu Dumnezeu şi Tatăl prin mijlocitorul Hristos» [9].

Aceeaşi învăţătură despre constituirea şi conservarea Bisericii ca Trup tainic al Domnului, prin împărtăşirea celor ce cred, de El, prin Sf. Taine, o expune cu claritate Nicolae Cabasila: «Căci Sfintele Taine sînt Trupul şi Sîngele Domnului, dar sînt totodată hrana şi băutura cea adevărată a Bisericii lui Hristos, iar prin împărtăşire, nu Biserica le preface pe ele în trup omenesc, ca pe oricare altă hrană, ci Biserica se preface în ele, deoarece cele mai tari biruiesc, precum şi fierul înroşit în foc se preface el în foc, iar nu focul în fier. Şi după cum fierul înroşit în foc ni se arată aevea ca foc, iar nu ca fier, deoarece însuşirile fierului sînt absorbite cu totul de cele ale focului, tot aşa şi cu Biserica lui Hristos: dacă ar putea cineva să o cuprindă cu privirea, n-ar vedea decît însuşi Trupul Domnului, prin aceea că e unită cu El şi că se împărtăşeşte din Trupul Lui» [10].

In cele următoare vom încerca să sistematizăm puţin elementele cuprinse în această prezentare prea generală a esenţei tainice a Bisericii:

1. Esenţa tainică, teandrică, a Bisericii are un temei etern intratrinitar. Temeiul acesta nu trebuie căutat, prin speculaţii sofiologice prăpăstioase, într-o realitate divină deosebită de Persoanele divine, ci în însăşi taina vieţii comune a Persoanelor divine, în sensul indicat de ortodoxul Florensky [11]) şi după el de catolicul Congar.

Un temei treimic, în această accepţiune, e adeverit de înseşi cuvintele Mîntuitorului şi de interpretările date lor de Sf. Părinţi. Şi înţelegem acest temei nu numai în sensul că relaţiile trinitare divine sînt un model al relaţiilor dintre oameni şi Biserică, ci şi în sensul că ele sînt o putere care produce şi adînceşte aceste relaţii, care se manifestă în ele. In viaţa Bisericii

9. Ibidem, col. 564-565.

10. Nic. Cabasila, Tîlcuirea dumnezeeştilor Liturghii, trad. în rom. de Diacon Ene Branişte, Bucureşti 1946, ed. Inst. Biblic, pp. 90-91.

11. P. Florensky, Pfeiler und Grundfeste der Wahrheit, in «Östliches Christentum», hrsg. von N. Bubnoff şi H. Ehrenberg, vol. II, München 1925.

e împletită viața Sf. Treimi. Iubindu-se între ele, Persoanele Sf. Treimi produc și între credincioși atmosfera de iubire. Mîntuitorul se roagă Tatălui înainte de Patimi, pentru cei ce vor crede: «ca toți să fie una, după cum Tu, Părinte, întru Mine și Eu întru Tine, ca și ei să fie întru Noi» (Ioan 17, 21).

Aci relația de unire între Tatăl și Fiul e și model pentru unirea ce trebuie să se producă între oameni, dar și principiu lăuntric al acesteia, căci pentru ca oamenii să poată fi una între ei trebuie să fie «întru Noi», zice Iisus; numai ridicați în uniunea divină devin și ei una. Tocmai de aceea unirea dintre credincioși în Biserică se face atît de strînsă precum este cea între Tatăl și Fiul. In același timp, între credincioși și Persoanele Sf. Treimi se realizează aceeași unire după har, care este între Persoanele divine.

Iar Cel ce-i ridică pe oameni în unitatea Treimii, sau Cel prin care se coboară uniunea Treimii în oameni, este Fiul. «Eu sînt întru Tatăl și Tatăl întru Mine, și Eu întru voi», sau «Eu întru ei și Tu întru Mine» (Ioan 17, 22). Prin aceasta Fiul se unește după har atît de mult cu oamenii, precum este de unit după ființă cu Tatăl, avînd față de ei aceeași iubire. Și desigur Fiul adunînd în sine pe oameni, Tatăl iubindu-L pe Fiul îi iubește și pe ei cu aceeași dragoste. «Dragostea care Mi-ai dat-o Mie, să fie în ei și Eu în ei», zice Iisus (Ioan 17, 26). Comentînd aceste locuri, Sf. Simion Noul Teolog exclamă: «O, adînc al tainelor... O, coborîrea negrăită a iubirii lui Dumnezeu față de noi! Căci ne făgăduiește că de voim, va avea cu noi după har aceeași unire, pe care o are El cu Tatăl Său după fire. Dar și noi vom avea aceeași unire cu El, de vom împlini poruncile Lui... O făgăduință înfricoșată! Că aceeași slavă pe care a dat-o Tatăl Fiului, ne-o dă și nouă Fiul după har. Și ceea ce-i și mai mult, e că precum este Fiul în Tatăl și Tatăl în Fiul, așa și Fiul lui Dumnezeu este în noi și noi în El după har, dacă vrem» [12]).

Sf. Ciril din Alexandria, mergînd și mai adînc în înțelesul cuvintelor amintite ale Mîntuitorului, spune că întrucît Fiul lui Dumnezeu făcîndu-se om se bucură și ca om de aceeași iubire a Tatălui Său, în baza faptului că e și ca om aceeași persoană, prin aceasta a cîștigat, în Sine, aceeași iubire a Tatălui, de care se bucură El, pe seama tuturor celor ce se unesc cu El. In felul acesta a extins iubirea intradivină a Tatălui față de Fiul și peste oameni. «Vor cunoaște, zice (Mîntuitorul), pe lîngă acestea, nu mai puțin, cei ce s-au împărtășit de harul așa de mult dorit, că i-ai iubit pe ei, precum M-ai iubit și pe Mine. Căci Cel ce a primit în unitate pe Cel ca noi și dintre noi, adică pe Hristos, și l-a învrednicit de o așa de mare iubire (vorbim iarăși de El ca om) și ne-a dat și nouă puterea să o dobîndim pe aceasta, cum nu ne-a iubit în aceeași măsură?» (op. cit., col. 565).

Totuși această iubire noi nu o avem în baza firii noastre, în baza egalității în Dumnezeire cu Tatăl, ci o primim după har, sau ca dar, în baza faptului că Fiul lui Dumnezeu făcîndu-se om ca noi, iubirea ce o primește El și ca om se revarsă prin El și asupra noastră. «Și să nu turbure aceasta pe nimeni dintre cei ce au minte. Căci e clar și neîndoielnic că în nici un fel nu va rivaliza vreodată sluga cu Stăpînul său; și nici nu va iubi Dumnezeu și Tatăl pe Fiul Său în aceeași măsură cu făpturile. Dar trebuie cugetat la aceea că pe Cel iubit din veci îl vedem începînd a fi iubit cînd s-a făcut om. Deci primind ceea ce avea, nu a primit pentru Sine, ci a luat și

12. Cuv. 45, ed. Siros, 1886, pp 216, 217, și Cuv. 52, p. 267.

aceasta pentru noi. Căci precum prin Inviere a zdrobit puterea morții nu ca să-și dobîndească Sie-și învierea, ca Dumnezeu și Cuvîntul, ci dîndu-ne-o nouă (căci toată firea omului era în Hristos triumfînd asupra legăturilor morții), așa nu se va cugeta că a primit pentru Sine iubirea de la Tatăl. Căci era pururea și din veci iubit, ci ca să ne facă parte de iubirea Tatălui, a primit-o pe aceasta de la El și cînd s-a făcut om» [13]).

Astfel iubirea intratreimică se face principiu constitutiv al Bisericii prin Fiul. Acesta, prin întruparea Sa, prin recapitularea umanității în Sine, face ca iubirea Tatălui față de Sine să se reverse și peste oameni și oamenii să iubească în Hristos pe Tatăl cu aceeași iubire de fii.

Din acestea se arată de ce temeiul divin al Bisericii e găsit de Sf. Părinți nu numai în Sf. Treime în general, ci și în mod special în Fiul. Așa Sf. Grigorie de Nisa pornind de la episodul intrării lui Moise în tenebrele divine pe Sinai, unde i s-a arătat modelul cortului de jos, consideră că templul, sau mai bine zis cortul acela, este «Hristos, puterea și înțelepciunea lui Dumnezeu» [14]). Aceasta arată o legătură specială a Bisericii cu Fiul lui Dumnezeu. Din două motive consideră Sf. Grigore de Nisa pe Fiul ca model al cortului de jos. Intîi Fiul e în mod special modelul omului, care e cortul sau templul de jos. Pe acesta l-am ruinat noi prin ieșirea din cortul de sus. Fiul lui Dumnezeu, întrupîndu-se, a fixat iarăși cortul de jos, unindu-l cu cel de sus [15]). Dar cortul cel de sus este totodată «existența cea adevărată, Dumnezeu cel unul născut, care cuprinde în sine toate și care a fixat în noi cortul său propriu» [16]). Desigur nici cuvîntul cort nu e întru totul adecvat pentru a indica realitatea dumnezeiască. Dar e cel mai potrivit, «căci puterea care cuprinde toate cele ce există, în care locuește toată plinătatea dumnezeirii, acoperămîntul totului, care conține în ea totul, se numește în sens propriu cort» [17]). In acest cort a văzut, după Sf. Grigorie de Nisa, Apostolul Pavel tainele cerești pe care nu-i cu putință omului să le grăiască [18]).

De sigur întrucît Tatăl e în Fiul și Duhul Sfînt la fel, cortul sau templul divin are o legătură cu întreaga Sf. Treime [19]).

Dar calitatea de cort sau de templu i se potrivește în mod special Fiului, atît pentru că în El s-au făcut toate și în El se vor readuna toate, cît și pentru că omul care e și el un templu, templul văzut, are o conformitate deosebită cu Fiul, legînd și el prin cugetare și prin lucrare toate cu sine.

Deci în Dumnezeu găsim temeiul etern al Bisericii în ambele înțelesuri: a) întrucît Treimea e comuniunea perfectă de Persoane și b) întrucît Fiul e locașul în care se află rădăcinile tuturor făpturilor și în care sînt chemate toate să se adune.

Am putea spune că în primul înțeles al Bisericii, în cel de comunitate, temeiul ei etern e dat în viața internă de perfectă comuniune a Dumnezeirii și ca atare e constituit de toate Persoanele divine. In al doilea înțeles, în cel de locaș, temeiul ei e dat în viața divină întoarsă spre făpturi, ca locaș în care au să se adune făpturile, și rolul acesta îl are în special Fiul care

13. **Ibidem, col. 565.**
14. **Vita Moysis, Migne, P.G. XLIV, col. 381.**
15. **Acestea le spune Sf. Grigorie de Nisa și în legătură cu cuvîntul lui Pavel că odată vom îmbrăca peste cortul nostru de jos pe cel de sus, II Cor. 5, 1-2.**
16. **Migne, P.G. XLIV, col. 381 C.**
17. **Migne, P.G. XLIV, col. 381 C.**
18. **II Cor. 12, 4.**
19. **Evrei 9, 12.**

face şi în opera creaţiei şi în a mîntuirii legătura între Dumnezeu şi lume. In acest înţeles, Fiul e în chip special fundament al Bisericii ca locaş suprafiresc în care a fost făcută să existe lumea şi în care e destinată să se readune după eliberarea ei de păcat, prin Fiul lui Dumnezeu cel întrupat. Intre cele două înţelesuri ale temeiului divin al Bisericii este, se înţelege, o legătură: prin Fiul ca locaş, oamenii sînt atraşi în viaţa Sf. Treimi ca comuniune, devenind ei înşişi comuniune. Prin Fiul se extinde dragostea intertreimică între oameni, sau sînt ridicaţi ei la ea.

Legătura între cele două aspecte ale fundamentului divin al Bisericii, între cel de locaş (Fiul) şi cel de comuniune divină (Sf. Treime), se poate vedea şi altfel: omul făcut şi el templu după chipul Fiului, nu e o fiinţă singuratică, ci e membru al unei comunităţi. El caută comunitatea, nu se simte întreg cînd e singur. Omul e biserică nu numai în sensul de locaş, ci şi în sensul de membru al comunităţii, sau e locaş în sensul că e destinat să facă loc în sine semenilor săi, că nu poate exista ca locaş gol: locaşul e loc de împreună vieţuire şi fără aceasta locaşul nu-şi plineşte rostul de locaş. Astfel şi Fiul fiind ca model al omului locaş, e în acelaş timp membru al comunităţii treimice, e locaş ce are în sine pe Tatăl şi pe Duhul Sfînt. Precum omul nu poate fi conceput ca existînd singuratic, aşa nici Fiul nu poate fi conceput decît în unire cu Tatăl şi cu Duhul Sfînt. Deci în calitate de templu de sus, Fiul nu poate fi conceput decît în legătură cu Tatăl şi cu Duhul Sfînt.

In rezumat, comuniunea treimică ni se face, prin Fiul, locaş nouă, celor de jos, întîi la creaţiune şi apoi prin Intruparea, Jertfa şi Invierea Domnului.

2. Astfel fundamentul etern al Bisericii se reflectă din Dumnezeu în natura umană, încît putem vorbi şi de un temei natural-omenesc al Bisericii. După Sf. Părinţi, o Biserică primordială a existat în paradis. După Mitropolitul Filaret al Moscovei «creaţiunea e deja o pregătire a Bisericii, care va avea începutul în paradisul terestru, cu primii oameni... Nu e deci de mirare că cosmologia primeşte astăzi o notă eclesiologică, care nu se opune deloc, ci din contră, dă o valoare nouă cosmologiei cristologice a Sf. Maxim» [20]).

După căderea în păcat, «Domnul pune bază la ceea ce se cheamă Biserica Vechiului Legămînt». «Chiar în sînul întunecimilor păgînismului... exista o **stearpă Biserică păgînă**, cum spun cîntările liturgice» [21]), mai mult ca o aspiraţie decît ca o împlinire a legăturii omului cu Dumnezeu. «Dealungul tuturor vicisitudinilor, care au urmat după căderea umanităţii şi după distrugerea Bisericii prime, Bisericii paradisiace, creatura a păstrat ideea vocaţiei sale şi în acelaş timp ideea Bisericii, care se va realiza deplin după Golgota, după Cincizecime, ca Biserică propriu zis, ca Biserică indestructibilă a lui Hristos» [22]). E mai mult un coşmar, decît o realitate, dar şi coşmarul se hrăneşte din realitate. Fundamentul natural — omenesc al Bisericii, sau mai bine zis fundamentul bisericesc al naturii omeneşti, ca reflex al fundamentului divin al Bisericii şi al firii, stă în unitatea firii şi în pluralitatea persoanelor care rămîn în această unitate. Păcatul a sfîşiat

20. Lossky, **Essai sur la Théologie mystique de l'Eglise orientale**, p. 106.
21. S. Bulgakov, **Ortodoxia**, p. 8.
22. Lossky, op. cit., p. 107.

această unitate [23]) şi persoanele, care sînt unităţi intercomunicante, în care se manifestă o unitate de bază, au devenit în mare măsură indivizi, adică unităţi purtate de voinţa de a tăia continuitatea naturală dintre ele [24]). Dar o tăiere deplină a acestei continuităţi n-au putut efectua oamenii nici după păcat. Ei nu sînt numai inidvizi, ci au rămas un amestec de indivizi şi persoane. In cel mai rău caz omul se sbate între egoismul de a anula pe toţi ceilalţi şi între dorul de a fi admirat de ei, avînd o mare trebuinţă de laudele semenilor. In cazul mai bun, care e foarte frecvent, omul caută chiar o comuniune reală cu semenii. Necesitatea unor relaţii intim personale, a aşa numitului raport eu-tu, a fost pusă în evidenţă nu numai de un gînditor ortodox ca Florensky [25]), ci şi de gînditori cu totul laici. Iar marea atenţie de care se bucură la unii teologi protestanţi acest raport [26]), e un semn că o anumită urmă de Biserică a rămas şi la ei şi că se doresc şi ei după o Biserică deplină.

3. Dar Biserica în sens propriu şi deplin nu se poate înfăptui numai prin puterile naturale umane. «Dacă ideea Bisericii — mediul în care se înfăptueşte uniunea omului cu Dumnezeu — e deja implicată în ideea cosmosului, aceasta nu înseamnă că însuşi cosmosul ar fi Biserică» [27]). Biserica se constituie din întîlnirea naturalului cu supranaturalul, a omenescului cu dumnezeescul. Fiinţa ei e teandrică. «De la Cincizecime universul creiat şi limitat va purta în sine un corp nou, posedînd o plenitudine necreată şi nelimitată, pe care lumea n-o poate conţine. Acest corp nou este Biserica; plenitudinea pe care o conţine este harul, profunzimea energiilor divine, prin care şi pentru care a fost lumea creată... Universul întreg este chemat să intre în Biserică, să devină Biserica lui Hristos, pentru a fi transformat, după sfîrşitul veacurilor, în împărăţia veşnică a lui Dumnezeu. Creată din nimic, lumea îşi găseşte desăvîrşirea ei în Biserică» [28]). Omenescul trebuie să intre în locaşul ceresc al Fiului, împreună cu firea pentru a deveni, împreună cu aceea, Biserică. De aceea se spune că Biserica pogoară de sus «ca un vas» [29]), e cetatea coborîtă de sus, Ierusalimul ceresc, avînd să ni se descopere în toată splendoarea sa la sfîrşitul veacurilor, cînd dumnezeescul va fi făcut străveziu omenescul şi toată firea [30]).

---

23. Sf. Maxim Mărturisitorul, **Răspunsuri către Talasie, Cuvînt înainte**, în «Filocalia», vol. III, Sibiu 1948, p. 10: «Aşa s-a tăiat firea cea unică în nenumărate părticele, şi noi cei ce sîntem de aceeaşi fire, ne mîncăm unii pe alţii ca reptilele şi fiarele».

24. Vl. Lossky, **Personalitatea şi gîndirea Fericitului Patriarh Serghie**, în **Patriarhul Serghie şi moştenirea lui duhovnicească** (rus.), Moscova, ed. Patriarhiei Ortodoxe, 1947, pp. 263, 270: «In starea noastră de după păcatul strămoşesc noi nu cunoaştem persoana creată în aspectul ei pur: ceea ce în viaţa obişnuită numim persoană, nu e persoana în esenţa ei. Noi cunoaştem numai indivizii care au spart natura omenească unită, au împărţit-o între ei, raportîndu-se la ea, ca la o proprietate particulară», opunînd unul altuia interesele lor proprii, ca şi cînd ar fi nişte porţiuni închise ale naturii.

25. Op. cit., p. 61 urm.

26. De pildă la Karl Heim, **Glaube und Denken**, şi Fr. Gogarten, **Ich glaube an den dreieinigen Gott**.

27. Vl. Lossky, **Essai**, etc., p 107.

28. Vl. Lossky, op. cit., pp. 107-108.

29. S. Bulgakov, **Thesen über die Kirche**, în **Procès-Verbaux du Congrès des Théologiens orthodoxes à Athènes**, p. 128.

30. Apoc. 21, 2, urm. Evrei 12, 22, urm.

Numai în Fiul cel întrupat, temeiul intratreimic al Bisericii se întîlnește cu aspirația umanității după ea, împlinind-o, dragostea intratreimică se comunică real oamenilor și unirea între Tatăl și Fiul devine unire între Tatăl și oameni în Hristos prin Duhul Sfînt, sau comuniunea treimică devine și comuniune între Dumnezeu și oameni.

Primul pas pentru extinderea vieții treimice în umanitate, sau al ridicării umanității în locașul Bisericii cerești, l-a făcut Fiul prin întruparea Sa. Prin aceasta a intrat Dumnezeu înlăuntrul firei umane. Dar ca actualitate s-a născut Biserica în omenire în ziua Cincizecimii, cînd o seamă de persoane umane au devenit și ele locașuri ale Duhului Sfînt, precum e Fiul ca persoană treimică din veci și precum a devenit și ca om în mod deplin de la înălțarea la dreapta Tatălui. Căci trebuia să redevină omul locaș al lui Dumnezeu, ca prin aceasta să redevină locaș și pentru semenii săi. Trebuia să se restabilească comuniunea între el și Dumnezeu, ca să se poată restabili și între el și semeni. Dar nu înainte de aceasta, ci deodată. De aceea nu s-a putut naște Biserica numai printr-un singur om, ci prin mai mulți deodată. Insă pentru aceasta trebuia întîi «întărit cortul de jos», cum spune Sf. Grigorie de Nisa, ceea ce a făcut Fiul, prin întrupare, jertfă, înviere și înălțare. Cînd redevine un om locaș al lui Dumnezeu prin restabilirea chipului lui Dumnezeu în sine, se restabilește și comuniunea sa cu semenii în Dumnezeu.

4. De aci urmează că Biserica are o latură obiectivă, dumnezeiască, ce nu depinde de oameni, ci e dată de sus, dar și una subiectivă, omenească. De aceea Biserica e întemeiată de Dumnezeu prin Hristos, nu de oameni, și în continuarea ei de asemenea depinde de Dumnezeu, nu de oameni, dar ea se constitue și continuă nu numai prin Dumnezeu, ci și prin aderarea oamenilor. Ea nu se produce printr-o simplă învoire între oameni, dar nici fără această învoire. Biserica s-a întemeiat o singură dată, prin coborîrea limbilor de foc peste oameni — energiile divine — care rămîn de atunci neîntrerupt între oameni, neintervenind nicio întrerupere în existența Bisericii. Biserica nu e numai comuniune de oameni, întemeiată la un moment dat de ei înșiși, pentru a cultiva sentimentul religios, ci e o realitate întemeiată în ziua Cincizecimii de Hristos și în Hristos prin Duhul Sfînt. Locașul ceresc, ambianța divină, mediul divin al Bisericii a fost pus la dispoziția oamenilor în ziua aceea cînd s-a produs și prima comunitate între oameni. De atunci toți cei ce vor să facă parte din Biserică intră în acel locaș, care e Hristos, intrînd prin aceasta sub lucrarea Duhului Sfînt. Locașul ceresc ca vas al comunității oamenilor îl uită nu numai protestantismul și sectele, ci și teologia catolică, care concepe Biserica drept o simplă societate juridică între oamenii care cred, nestrăbătută și neînvăluită de ambianța dumnezeiască.

5. Dar, comuniunea între oameni intrînd în mod esențial în componența Bisericii, sau ținînd necesar de comuniunea omului cu Dumnezeu, nu au dreptate nici Protestanții luterani care socotesc că e posibilă o comuniune a omului singular cu Dumnezeu și deci o mîntuire a acestuia, Biserica fiind totalitatea unor astfel de monade dispersate ce comunică exclusiv cu Dumnezeu.

6. In Biserică trebuie să se accentueze tot așa de mult aspectul de stabilitate, cît și cel dinamic. Biserica e un locaș dumnezeesc pentru toți cei ce cred. Dar locașul acesta e laboratorul în care se lucrează desăvîrșirea celor ce-l locuesc. Iisus Hristos îi poartă pe toți în sine ca locaș sfînt și sfințitor, așteptînd ca toți să vadă frumusețea Lui. Sau Hristos e în toți ca o

comoară ce așteaptă să fie descoperită de conștiința celor în cari se află El. Lucrarea aceasta se atribue cu deosebire Duhului Sfînt. El îi face pe cei din Hristos să-și dea seama că sînt în El. Hristos e în adîncul credincioșilor de la Botez, dar adîncul acesta devine sensibil la prezența Lui prin Duhul Sfînt, care pune în mișcare voia omului. Sînt cele două aspecte: hristologic și pneumatologic al Bisericii, în sensul arătat de Lossky [31]). De aceea în Biserică sînt și păcătoși, ea însăși fiind fără pată. Dar păcătoșii din Biserică sînt deosebiți de cei ce nu sînt membrii ai Bisericii. Numai cei ce nu mai vreau să admită vreuna din învățăturile Bisericii și cei ce nu mai recunosc ierarhia ei, sînt scoși din Biserică, cei dintîi ca eretici, cei de-al doilea ca schismatici. Păcătoșii e posibil să se îndrepte, pentru că ei nu-și justifică teoretic păcatul, ei recunosc că Biserica e dreaptă, dar ei sînt în greșală. Ereticii și schismaticii nu mai recunosc autoritatea Bisericii ca învățătoare și îndrumătoare, ridicîndu-se pe ei deasupra Bisericii.

7. Intrucît îndumnezeirea oamenilor se continuă și în cer și viața în Sf. Treime și cu toți sfinții și îngerii începe de aici, dar se continuă în veci, între Biserica de pe pămînt și cea din cer este nu numai o solidaritate, ci și o continuitate. Totuși între stadiul Bisericii de pe pămînt și cel din cer este o deosebire. Catolicii reproșează ortodocșilor că privind Biserica exclusiv ca un mister al vieții în Hristos, nu mai fac nicio deosebire între Biserica de pe pămînt și cea din cer; nu mai văd caracterul militant al Bisericii de pe pămînt [32]). Acest reproș nu poate viza însă îndeobște doctrina ortodoxă despre Biserică.

Mărturisirea lui Dositeiu zice: «Nu confundăm Biserica aceasta care e pe drum (in via), cu aceea care e în patrie. Aceasta e absurd și imposibil. Dintre acestea una luptă pînă acum pe drum, cealaltă a primit coroana și triumfă adunată în patrie». Aceasta împotriva Mărturisirii lui Ciril Lucaris care le confunda. Deosebirea aceasta o face Mărturisirea lui Dositei, pentru ca în articolul următor să poată socoti în Biserică și pe păcătoși, pe care Mărturisirea lui Lucaris îi excludea. Biserica noastră reproșează Luteranismului că definiția Bisericii ca «congregatio sanctorum» din art. VII al Confesiunii Augustane confundă cele două faze ale Bisericii.

Dar Biserica de pe pămînt și din cer sînt în legătură. E o trecere necontenită de la una la alta. Rugăciunile noastre merg la sfinți. Sfinții apar pe pămînt, ne ajută nouă, în moaștele lor e prezentă o anumită putere a lor. Ceea ce unește mai mult cele două părți ale Bisericii, e rugăciunea.

Sf. Maxim Mărturisitorul vorbește de o îndumnezeire a omului care începe de aici și continuă în veci, dar pe de altă parte face deosebire între îndumnezeirea de pe pămînt, la care contribuie și omul prin activitatea lui, între cea veșnică pe care omul o pătimește numai. Mai precis, pe pămînt [illegible] luptă pentru dobîndirea virtuților, pe cînd îndumnezeirea în sens strict [illegible] după această luptă, în cer, fără nicio lucrare din partea omului. Intrucît și prin virtuți omul creștin în Dumnezeu și Dumnezeu lucrează [illegible] fi numită și creșterea aceasta îndumnezeire. Prin înaintarea în [illegible] Hristos în noi om, prin îndumnezeire se prefac oamenii în [illegible]zei după har [33]). Așa dar, între stadiul de pe pămînt al Bi[illegible] din cer nu e o indentitate, dar nici o discontinuitate, ci o conti-

[illegible] p. 171 urm.
[illegible] Möhler et l'Ecclesiologie, în «Irénikon», 1935, nr. 4, p. 322.
[illegible] aici găsindu-ne în stare de activitate, vom ajunge odată la sfîrși[illegible] sfîrșit puterea și lucrarea noastră, prin care activăm, iar în vea-

nuare. Oamenii trăesc tot în Dumnezeu şi pe pămînt şi în cer. Dar Dumnezeu sporeşte pe pămînt prin puterea Sa puterea omenească de activitate, pe cînd în cer puterea omenească de activitate şi de luptă face loc vieţii dumnezeeşti după har. Nu se neglijează cîtuşi de puţin lupta cu păcatul în Biserica Ortodoxă şi nu e în spiritul acestei Biserici nici renunţarea la luptă pentru convertirea societăţii sau a lumii păgîne. Dar în lupta aceasta creştinii ortodocşi n-au conştiinţa că sînt numai ei de ei ca oameni, ci conştiinţa că Hristos le dă puterea de luptă şi rezultatele. Nu e în Biserica Ortodoxă încrederea exclusivă în organizare şi în combinaţii ale isteţimii omeneşti, în mijloacele exterioare pe care le dă omul, ci o încredere în lucrarea Duhului prin om, în iradierea unei forţe divine, dacă omul se face prin curăţie vrednic de ea. De aceea accentul principal se pune la ortodocşi pe prefacerea adîncă, pe curăţia celui ce vrea să aibă roade în activitatea sa. In lipsa puterii dumnezeieşti care lucrează prin astfel de oameni, zadarnice sînt toate combinaţiile şi planurile organizate ale unei isteţimi pur omeneşti.

8. Dacă Biserica nu e numai o convenţie între oameni, ci mai întîi un cadru şi o putere dumnezeiască, ce se pune mereu la dispoziţia oamenilor prin jertfa liturgică şi prin tainele fixate de Dumnezeu ca mijloace ale harului şi dacă îşi are normele de viaţă de la Dumnezeu, ea e în cel mai înalt grad o instituţie, nu numai o comuniune a cărei formă şi durată atîrnă de bunul plac al oamenilor. Oamenii sînt schimbători, Biserica rămîne mereu aceeaşi.

Unii teologi ruşi păcătuesc prin deprecierea acestui aspect al Bisericii. Ei opun viaţa, instituţiei. «Biserica lui Hristos nu este o instituţie; ea este o viaţă nouă cu Hristos şi în Hristos, condusă de Duhul Sfînt» [34]). Dar caracterul de instituţie al Bisericii nu se opune celui de comunitate în dragoste. Temeiul instituţional al Bisericii e Hristos, care depăşeşte pe oameni, dar îi şi îmbrăţişează, care rămîne acelaş, dar acelaş nu într-o rigiditate impersonală, ci în oferirea jertfei Sale şi a roadelor ei, prin taine, tuturor celor ce vreau să le primească. Biserica nu e o instituţie în sensul unui sistem de norme lipsit de Hristos şi supraveghiat de o autoritate impersonală, nu e o instituţie ce desparte pe oameni de Hristos, ci o instituţie plină de Hristos cel iubitor, care îi priveşte pe toţi şi-i ascultă pe toţi, dar în acelaş timp de Hristos cel neschimbat în bunurile pe care le oferă şi în poruncile ce le cere împlinite de la oameni ca mijloc de desăvîrşire al lor. Biserica e instituţie cum e familia instituţie: Hristos e temeiul ei instituţional, fără a înceta să fie o persoană, cum e tatăl temeiul sau păstrătorul caracterului instituţional al familiei pe care îl impune tuturor. Biserica e o şcoală în care sînt crescuţi oamenii, aşa cum familia e o astfel de şcoală. Ei trebuie să împlinească poruncile lui Hristos pentru creşterea lor. Hristos îi ajută nevăzut în acestea, căci «Hristos e ascuns în poruncile sale» [35]). Ca instituţie în care tre-

curile ce vor veni, pătimind prefacerea îndumnezeirii prin har, nu vom fi în activitate, ci în pasivitate şi de aceea nu vom ajunge niciodată la sfîrşitul îndumnezeirii noastre». «Fericit este deci cel ce L-a prefăcut în sine cu înţelepciune (prin virtuţi) pe Dumnezeu om, căci după ce a împlinit înfăptuirea acestei taine, pătimeşte prefacerea sa în Dumnezeu prin har, iar acest lucru nu va înceta de a se săvîrşi pururea». Răspunsuri către Talasie, 22, în «Filocalia», vol. III, pp. 72, 73.

34. S. Bulgakov, Ortodoxia, pag. 1. Dar învăţătura ortodoxă în genere apără instituţionalismul şi sacramentalismul Bisericii, faţă de arbitrarul omenesc atît de schimbăcios, susţinut de protestanţi.

35. Sf. Marcu Ascetul, Despre legea duhovnicească, cap. 90, în «Filocalia», I, ed. II, p. 247.

buie săvîrşite tainele ca mijloace obiective ale harului, în care trebuie explicate poruncile Domnului şi învăţătura Lui, păstrînd-o neschimbată, în care oamenii trebuie să fie ajutaţi în slăbiciunile lor în fiecare clipă, Biserica trebuie să aibe şi organe special însărcinate şi împuternicite cu aceste funcţiuni, înzestrate cu autoritate divină, pentru săvîrşirea unor acte de caracter obiectiv şi divin sau sacramental. Despre raportul acestor organe, sau al ierarhiei, cu corpul Bisericii rămîne să se trateze mai pe larg într-un capitol special.

9. Dacă Biserica este nu numai comuniune cu Dumnezeu, ci comuniune între oameni şi instituţie pentru ei, dacă şi cei păcătoşi fac parte din ea şi dacă ea are o ierarhie încredinţată cu păzirea şi păstrarea învăţăturii lui Hristos şi cu administrarea tainelor, Biserica nu e ascunsă vederii oamenilor, ci ea se vede. Protestanţii susţin că Biserica e nevăzută, că nu toţi cei ce mărturisesc cu buzele învăţătura Bisericii şi se conformează ordinei ei administrative sînt membrii ai ei, ci numai cei cu adevărat credincioşi, pe care nu-i poate cunoaşte nimeni dinafară. Ei taie orice legătură între aşa zisa Biserică dinafară, care nu e propriu zis Biserică, şi între Biserica nevăzută [36].

Desigur în Biserică nu totul e văzut.

«Nu numai Domnul, capul ei, e nevăzut, nu numai harul sfinţitor şi mîntuitor din ea e nevăzut, ci şi unirea cu Domnul prin credinţă, este duhovnicească şi nearătată. Precis vorbind, Biserica este părtaşă la amîndouă elementele, la cel dumnezeesc şi la cel omenesc, la cel văzut şi la cel nevăzut. Dar elementul văzut e unit, ca sufletul cu trupul, în chip indisolubil cu cel văzut... Precum în Cuvîntul lui Dumnezeu cel întrupat cele două firi s-au unit într-o unitate, în persoana unică a Domnului, la fel şi în Biserică, mireasa cea sfîntă şi nepătată a Lui, totalitatea credincioşilor e unită cu Capul şi Intemeietorul ei nevăzut» [37].

Termenii văzut şi nevăzut au însă în referirea lor la Biserică un înţeles mai complex. Pentru cei ce cred şi cu deosebire pentru cei progresaţi în credinţa şi viaţa creştină, cele nevăzute ale Bisericii devin evidente. Ele se văd, dar cu ochii duhovniceşti, nu cu cei naturali; ele sînt văzute, dar altfel decît lucrurile fizice, naturale. Incît într-un anumit sens toate cele din Biserică sînt văzute, deşi nu în toată adîncimea lor. Iar pentru cel necredincios, Biserica în totalitatea ei este nevăzută ca Biserică.

Biserica e cunoscută ca Biserică prin credinţă [38]. Pentru cel înaintat în viaţa duhovnicească, Biserica în totalitatea ei este **văzută**. Pentru acesta elementul văzut în Biserică e un simbol, adică un transparent al elementu-

---

36. Unii teologi protestanţi propun chiar ca pentru evitarea echivocului să se folosească pentru Biserica nevăzută alt termen, de pildă: Impărăţia lui Dumnezeu, pentru a nu se transfera asupra Bisericii văzute calităţi de-ale Bisericii nevăzute. Mulert, **Konfessionskunde**, Giessen, 1927, p. 417.

37. H. Andrutsos, **Simbolica** (grec.), p. 75.

38. Homiacov, **Die Einheit der Kirche**, 5, 8, in Ostliches Christentum, vol. cit., p. 11: «Biserica mărturiseşte credinţa în ea însăşi... In această mărturisire ea arată că cunoştinţa despre existenţa ei de asemenea e un dar al harului care e dat de sus şi e accesibilă numai credinţei, nu raţiunii... Biserica nevăzută nu e comunitatea văzută a creştinilor, ci Duhul lui Dumnezeu şi harul tainelor, care locuiesc în această comunitate. De aceea şi Biserica văzută e văzută numai de credincioşi, căci pentru necredincioşi, taina e numai un rit şi Biserica numai o societate».

lui nevăzut, dumnezeesc. Viaţa Bisericii este simbolică, conţinînd în ea şi în toate manifestările ei dumnezeescul, fiind pătrunse de dumnezeesc[39]).

Ea are o viaţă ascunsă cu Hristos în Dumnezeu. «Socotesc, zice Sf. Ciril al Alexandriei, că nu s-ar abate cineva de la adevăr, dacă ar vrea să spună că Biserica s-a mutat la o altă viaţă, adică la una mai bună şi mai înaintată decît cea a lumii; căci a murit lumii, deoarece nu mai sufere să cugete cele ale lumii şi trăieşte lui Dumnezeu, duhovniceşte, prin vieţuire evanghelică. Căci deşi e în lume pentru viaţa în trup, dar oarecum se ascunde, neavînd strălucirea lumii, şi aproape că s-a îngropat cu Hristos. Şi aceasta socotesc că este ceea ce ne-a spus prea înţeleptul Pavel: «Aţi murit şi viaţa voastră s-a ascuns cu Hristos în Dumnezeu» (Colos. 3, 3) [40]).

Dar în acelaşi timp actele Bisericii au o identitate statornică şi viaţa ei se manifestă în forme stabilite. Ele nu se schimbă în mod capricios, încît credinciosul ştie care acte şi manifestări au calitatea de simbol al dumnezeescului şi deci ştie unde este Biserica; ea se vede.

Pe de altă parte revărsarea aceasta a dumnezeescului în actele văzute ale Bisericii şi în cele corespunzătoare ale credincioşilor sfinţeşte şi laturea văzută a existenţei. Credinciosul nu trebuie să se refugieze în interior pentru a găsi sfinţenia şi prezenţa lui Dumnezeu. Iar odată condiţia aceasta împlinită, toată viaţa externă se sfinţeşte.

10. Biserica în calitate de Trup tainic, fiind încredinţată de Mîntuitorul cu administrarea Sfintelor Taine, ca organe ale harului, şi cu păzirea şi propovăduirea nealterată a învăţăturii revelate, este singurul cîmp în care se cîştigă în mod ordinar mîntuirea, şi este înzestrată cu infailibilitate.

Sfinţii Părinţi au asemănat Biserica, cu corabia lui Noe, care singură scapă de la pierzanie. Iar predarea ereticilor şi schismaticilor anatemei, a înţeles-o ca o predare a lor Satanei, după cuvîntul Apostolului Pavel (I Cor. 5, 5). Desigur ea a făcut-o aceasta cu durere, dar a trebuit s-o facă pentru apărarea corpului credincioşilor de infectare. Expresiunea «extra Ecclesiam nulla salus» s-a înţeles în sensul că «singură Biserica este calea orînduită de Domnul spre mîntuire, iar erezia şi schisma nu sînt laboratoare de aceeaşi putere ale mîntuirii rînduite de Dumnezeu». Cine se alătură lor nu ajunge sigur la mîntuire. Ele amăgesc pe om cu false lumini, îl depărtează de la adevărul revelat, şi deci îl îndepărtează de la mîntuire. «Dar de aci nu urmează că toţi cei din afară de Biserică se pierd fără deosebire». Desigur, întrebarea cine din cei de afară se mîntuieşte, nu poate fi decisă de oameni, cari amestecă elemente personale într-o asemenea discuţie şi nu cunosc tainele sufletelor cum le cunoaşte Dumnezeu. In ce priveşte pe cei excomunicaţi din Biserică, este evident că «Biserica nu vrea să-i lipsească pe aceştia de viaţa veşnică, ci să-i aducă la cunoştinţă şi îndreptare. Soarta sufletului lor rămîne în seama lui Dumnezeu, deoarece Biserica nu cunoaşte ce s-a întîmplat în ultimele clipe ale vieţii lor». Iar cei născuţi în afară de Biserică şi stăpîniţi fără voia lor de neştiinţă, pot să fie judecaţi mai blînd. «Şi precum revelaţia lui Dumnezeu în natura externă duce pe mulţi

39. **S. Bulgacov, Ortodoxia,** pp. 5, 6, 9: «Totul în Biserică este invizibil şi misterios, totul depăşeşte limitele lumii vizilibile; asemenea însă tot ce nu se vede poate să devină vizibil şi faptul că se vede invizibilul este condiţiunea însăşi de existenţă a Bisericii». «Invizibilul există în vizibil, este cuprins în el; împreună formează un simbol. Cuvîntul simbol desemnează un lucru care aparţine acestei lumi, care e în mod strîns legat de ea, dar care are, cu toate acestea, un conţinut a cărui existenţă este anterioară tuturor veacurilor».

40. **Glaphirorum in Genes.,** lib. VI, Migne, P.G. LXIX, col. 526.

la o cunoaştere mai dreaptă a Lui, tot aşa, şi cu atît mai mult, adevărul pe care îl propovăduiesc cei din afară de Biserică, în măsura în care judecă drept, şi conformarea vieţii lor cu acest adevăr, poate să le folosească drept bază de viaţă şi comunicare supranaturală cu lumina, care luminează pe tot omul ce vine în lume (Ioan 1, 8). Aceasta cu atît mai mult cu cît mulţi, deşi sînt dornici să îmbrăţişeze învăţătura cea dreaptă şi să vină la Biserica cea adevărată, sînt împiedecaţi de o neştiinţă de neînvins». Iar neştiinţa e scuzată înaintea lui Dumnezeu, cum observă Döllinger şi cum conced toţi creştinii cu mintea sănătoasă. Astfel «extra Ecclesiam nulla salus» înseamnă că «purtătorul ordinar şi orînduit al condiţiilor mîntuirii e Biserica». «Dar prin aceasta nu se exclud vehiculele extraordinare ale harului la cei ce petrec fără vină în rătăcire, nici nu se limitează puterea lui Dumnezeu». Minunile sînt posibile şi în ordinea naturală şi în cea supranaturală, zice Guetté (**Union chrétienne**, 1862, pp. 82-83). In general putem zice că afară de Biserică nu există mîntuire, «dar e adevărat de asemenea că Dumnezeu printr-o minune a harului Său dispune duhurile şi inimile unor persoane ce nu aparţin Bisericii în exterior, insuflîndu-le cunoştinţa şi dragostea lui Iisus Hristos... Aceasta nu desfiinţează dogma «extra Ecclesiam nulla salus», deoarece numai printr-o minune în ordinea supranaturală se poate mîntui cineva dintre cei ce nu aparţin exterior Bisericii». Dar întrucît numai Dumnezeu ştie în cine lucrează astfel harul dumnezeesc şi la cine e o neştiinţă nevinovată şi la cine una vinovată, chestiunea în concret cine din afară de Biserică se mîntuieşte, nu o poate decide nici un om. Omului îi ajunge să ştie că Biserica este organul ordinar şi sigur al mîntuirii, pentru cel ce trăieşte în conformitate cu învăţătura ei. Acesta e lucru sigur şi îi ajunge spre mîntuire [41]).

Biserica, fiind călăuzită de Duhul Sfînt la tot adevărul [42]), este înzestrată cu infailibilitate, fiind «stîlpul şi întărirea adevărului» [43]). Prin infailibilitate Biserica nu descoperă noi adevăruri, ci păstrează pe cele revelate, interpretîndu-le şi formîndu-le corect. Revelaţia e terminată în Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu cel întrupat. Nimeni nu poate cunoaşte ca El sau mai mult ca El, adevărul dumnezeesc, ca să adauge ceva la adevărul descoperit de El. Dar adevărul acesta are adîncimi nesfîrşite şi reliefarea lui este o misiune ce nu se termină în veac. Andrutsos consideră infailibilitatea din acest punct de vedere **negativă**, şi o vede exercitîndu-se numai în Sinoade. In virtutea ei, Duhul Sfînt nu inspiră şi nu descoperă sinodalilor dogme noi, ci numai îi asistă şi-i luminează, păzindu-i de rătăcire în hotărîrile lor. Totuşi nu aprobă definiţia lui Guettée, după care infailibilitatea e «privilegiul pe care îl are adevărata Biserică să nu schimbe învăţătura descoperită», ci o consideră putere de «confirmare, interpretare şi formulare a adevărurilor descoperite sub asistenţa Sfîntului Duh». Chestiunea va mai reveni în capitolul despre ierarhie şi în cel despre raportul între Biserică şi Revelaţie. Aci ajunge să remarcăm numai că în continuare chiar Andrutsos arată că asistenţa Duhului Sfînt nu se limitează numai la rolul negativ al păzirii de rătăcire. Intreaga lucrare de înţelegere şi de interpretare a Bisericii are un caracter de sinergie. Ierarhii nu aşteaptă mecanic lucrarea Duhului Sfînt în Sinoade, ci lucează cu puterile lor omeneşti, cercetînd, discutînd, iar Duhul Sfînt «nesuprimînd lucrarea omenească, o întăreşte şi o

41. Tot acest capitol după H. Andrutsos, op. cit., pp. 80-82.
42. Ioan 16, 14.
43. I Tim. 3, 15.

înaltă la tot adevărul [44]). Rolul pozitiv al Duhului Sfînt e reliefat şi de formula Sinoadelor: «părutu-s-a Duhului Sfînt şi nouă». In felul acesta nu se mai poate atribui infailibilităţii şi asistenţii Duhului Sfînt un sens pur negativ. Deşi ele nu adaugă fiinţial nimic nou adevărului revelat, dar munca de explicitare a lui are un caracter foarte pozitiv.

11. Insuşirile Bisericii. Simbolul Niceo-constantinopolitan îi atribuie Bisericii patru însuşiri. Ele constituie notele, prin care trebuie să se caracterizeze adevărata Biserică.

a) **Unitatea.** Biserica este una. Aceasta în înţelesul de **unică** şi în înţelesul de **unitară.**

In primul înţeles există o unică Biserică, pentru că unul este Dumnezeu şi unul este Iisus Hristos. «Este un singur trup şi un singur duh, după cum aţi fost chemaţi într-o singură nădejde... Există un singur Domn, o credinţă, un botez, un singur Dumnezeu, Tată al tuturor» (Ef. 4, 4-6). «Unitatea Bisericii este o comunicare şi o extensiune a unităţii lui Dumnezeu» [45]). «Au s-a împărţit Hristos?», întreabă Sf. Ap. Pavel în faţa tendinţelor din Corint de a se constitui diferite grupuri (I Cor. 1, 13). Dintre diferitele Biserici creştine, care prezintă adevărul revelat schimbat în diferite feluri, numai una poate fi cea adevărată, căci Dumnezeu nu se poate contrazice cu Sine însuşi. Şi anume Biserica cea unică este aceea în care s-a păstrat adevărul revelat neschimbat. «Ortodoxia este această Biserică unică şi adevărată, care păstrează continuitatea vieţii bisericeşti, adică a unităţii tradiţiunii» [46]). Celelalte confesiuni creştine, care se pretind şi ele fiecare adevărata Biserică, nu reprezintă nici una deplinătatea Bisericii, ci au păstrat ceva din fiinţa Bisericii numai în măsura în care a rămas fiecare într-un real contact cu profunzimile Bisericii celei una [47]), au păstrat ceva din adevărul revelat.

Există o teorie protestantă după care Biserica adevărată încă nu s-a realizat, ci spre ea tind toate diferitele Biserici existente. Bisericile creştine existente nu sînt decît parţial şi imperfect Biserica lui Hristos. Printre ele nu-i nici una care să fie propriu zis Biserica lui Hristos. Această idee stă în legătură cu o alta, şi anume cu aceea că Revelaţiunea divină nu e încă terminată, ci ea va creşte în tot cursul istoriei [48]). Dar în acest caz Iisus Hristos n-a mai fost Fiul lui Dumnezeu. O altă formă a acestei teorii afirmă că adevărul divin ar fi fost revelat întreg, dar el nu s-a păstrat în întregime de nici o ramură creştină, ci fiecare a păstrat o parte din el şi acum tind prin sinteză să-l adune la un loc. «Conceptul Bisericii se pierde într-un relativism istoric» [49]).

Fiecare Biserică ar fi un amestec de adevăr şi eroare. «Aceasta este o lipsă de credinţă în Biserică şi în Capul ei» [50]). Cine garantează că omenirea, care n-a putut păstra adevărul lui Hristos pînă acuma, va fi în stare să-l aleagă de aici înainte din grămada de erori?

44. **Op. cit.**, p. 87.
45. **Congar, Ecclesia de trinitate,** în rev. cit., p. 31.
46. **Bulgacov, Ortodoxia,** p. 111.
47. **Ibidem.**
48. **I. Coman, L'Orthodoxie et le Mouvement oecuménique,** în «Ortodoxia», an. I, 1949, nr. 1, p. 35.
49. **Bulgacov,** op. cit., p. 111.
50. **Bulgacov,** l. c.

Față de aceste teorii, un teolog spune: «Vorbind de unitatea Bisericii, trebuie să se afirme caracterul absolut al acestei idei; și relativitatea diferitelor forme istorice ale Bisericii («Bisericile») nu poate să se explice decît în lumina acestei afirmațiuni. Biserica este una și în consecință unică. Și această Biserică posedă adevărul fără pată și în toată plenitudinea lui: ea este Ortodoxia».

Această Biserică unică este **unitară** în interiorul ei. Unitatea aceasta este în primul rînd o unitate de viață, în baza căreia fiecare membru se simte una cu toți ceilalți, ca trăind în același Trup tainic al Domnului, avînd aceeași credință, aceleași tradiții, aceleași bunuri spirituale. In baza acestei unități de viață, Biserica este una și în organizarea ei. Biserica Ortodoxă nu merge în această privință pînă la uniformitatea absolută și pînă la centralizarea întregii puteri administrative în mîinile unui singur cap văzut, ca Biserica Catolică. Ci ea admite o unitate simfonică, o unitate de comunitate, o unitate care se împacă cu libertatea și cu împrejurările variate din diferitele locuri. Biserica e condusă esențial și sacramental de aceleași organe ierarhice în diferitele părți ale sale, iar ierarhia acestor părți stă în legătură canonică, păstrînd unitatea doctrinală și sacramentală. In acest spirit Biserica se prezintă în diferitele state în forma unor Biserici autocefale, ținînd seama de unitățile politice și naționale în care e repartizată omenirea. Astfel Biserica Ortodoxă se conformează în organizarea ei externă realității, care e o varietate în unitate. Această organizare a Bisericii Ortodoxe poate să nu dea impresia de forță pe care o dă catolicismul, care apasă cu totalitatea puterii lui organizatorice în fiecare loc. Dar nici nu o înstrăinează de popoare și de state și nu produce conflictele nenumărate între Biserică și Stat, pe care le produce organizarea rigid unitară a catolicismului.

b) **Sfințenia.** Aceasta este o calitate esențială a Bisericii. Sfințenia Bisericii este sfințenia lui Hristos însuși. Sfințirea ei, făcută prin Sîngele lui Hristos, a fost împlinită de Duhul Sfînt care locuiește în ea. Ea este marele laborator de sfințire al membrilor ei. Biserica a dat și dă nenumărați sfinți. In ea se petrece un necontenit proces de sfințire a oamenilor. Dacă n-ar fi sfîntă prin puterea ei, prin mijloacele ei, n-ar putea sfinți. Prezența oamenilor cu păcate în ea nu desființează sfințenia Bisericii. Un lac vindecător nu încetează de a fi izvor de sănătate prin faptul că se scaldă bolnavii în el. «Precum Dumnezeu-omul, care a luat păcatele noastre asupra Sa, a rămas El însuși străin de păcat, așa e și Biserica sfîntă și fără pată, cu toate că are păcătoși în sînul ei» [51]). Iar dacă membrii Bisericii ar fi desăvîrșit sfinți de la început, în ce ar mai consta lucrarea ei? O sfințenie absolută nu poate atinge nici un om cît trăiește pe pămînt. Sfințenia absolută aparține lui Dumnezeu [52]). Chiar și îngerii continuă în veci «a se curăți, lumina și desăvîrși», cum spune Dionisie Areopagitul. Biserica e baia care curăță petele oamenilor fără ca ea să se murdărească. Pe de altă parte toți membrii

51. Hans Schultz, **Der Kirchenbegriff der orthodoxen Kirche**, in Zetischrift für systemathische Theologie, Berlin, Töpellmann, 1940, 17 Jahrgang, 3 Vierteljahrsheft, pagina 423.

52. După Acvilinov, Biserica (rus.), St. Petersburg, 1894, p. 24: «Chiar cea mai desăvîrșită sfințenie a sufletelor curate și a drepților se vădește ca nedeplină în raport cu sfințenia deplină a lui Dumnezeu și deci cuvîntul lui Pavel: «Pentru mine nu vreau să mă laud decît întru neputințele mele» (II Cor. 12, 5) se potrivește tuturor membrilor Bisericii». La Hans Schultz, art. cit., p. 423. Origen, In Num. Hom. XI; Migne, P.G. 12, col. 638.

Bisericii se pot numi sfinţi [53]), nu numai întrucît sînt prinşi în procesul de sfinţenie, ci şi întrucît poartă în adîncul lor harul lui Hristos, chiar dacă nu-l fac eficace prin lucrarea lor, şi întrucît păcatul lui Adam a fost şters din adîncul lor, ne mai fiind ţinuţi în lanţurile lui [54]).

Vechea concepţie montanistă că numai sfinţii desăvîrşiţi fac parte din Biserică duce la teoria Bisericii invizibile ca şi teoria protestantă că numai cei credincioşi fac parte din ea. De aceea a fost respinsă de Biserică.

De altfel, cine e sfînt desăvîrşit?

«Dacă spunem că sîntem fără de păcat, ne înşelăm pe noi înşine şi adevărul nu este în noi» (I Ioan 1, 8).

c) **Universalitatea.** A treia însuşire recunoscută Bisericii de Simbolul Niceo-constantinopolitan este universalitatea (καθολική). Aceasta are mai întîi un sens extensiv: Biserica e universală întrucît e destinată tuturor popoarelor, nu numai unui popor ales, ca Sinagoga iudaică.

Dar universalitatea are şi un alt înţeles: ea indică Biserica de peste tot şi de totdeauna, spre deosebire de erezia care are o existenţă locală şi trecătoare. Cînd apărea într-o localitate o erezie, membrul comunităţii creştine spunea ereticilor: Noi sîntem Biserica universală, comunitatea noastră e în legătură cu Biserica din tot trecutul şi de pretutindeni. Voi sînteţi o apariţie locală şi trecătoare. Universalitatea în acest înţeles exprimă ideea că Biserica «rămîne în tot timpul şi în tot locul aceeaşi şi nesurpată în opoziţie cu Bisericile eretice locale» [55]).

Traducerea slavă a Simbolului niceo-constantinopolitan a redat termenul καθολική prin **sobornicească.** El arată că Biserica stă pe temelia soboarelor ecumenice, universale, spre deosebire de confesiunile cari s-au rupt de Biserica Ortodoxă şi care nu mai stau pe baza Sinoadelor Bisericii din vremea cînd cuprindea toată creştinătatea. Deci numai Biserica Ortodoxă este continuatoarea Bisericii universale. Teologii ruşi mai noi, de la Homiacov încoace, dau însă cuvîntului sobornicitate (sobornost) înţelesul de comuniune. Biserica Ortodoxă, spre deosebire de raporturile externe juridice înfiinţate de Biserica Catolică şi de individualismul promovat de protestantism, realizează comuniunea perfectă între membrii ei. Membrii nu stau ca persoane singulare în Biserică, ci într-o pluralitate organică, legaţi prin iubire. Această sobornicitate formează fiinţa Bisericii [56]).

Ţankov observă că termenul grec καθ'ὅλον înseamnă un întreg care nu se schimbă în fiinţa lui prin împărţire, ca de exemplu focul şi scînteia, marea şi rîul. E un întreg care şi în cea mai mică parte păstrează aceeaşi fiinţă. Incă din primele veacuri s-a dat Bisericii atributul de catolică, în baza experienţei că «această comunitate e un întreg, o plenitudine sfîntă şi totodată o unitate desăvîrşită, cu alte cuvinte sfînta comuniune generală», umplută întreagă cu puterea aceleiaşi iubiri divino-cosmice, înnoitoare şi formatoare, de aceeaşi prezenţă unificatoare a lui Hristos. Hristos e în toţi membrii Bisericii şi în toate Bisericile regionale ca principiu unificator, făcîndu-i pe toţi şi pe toate părţi organice şi nedespărţite ale Bisericii celei una. Faţă de

53. Aşa-i numeşte Sf. Ap. Pavel; II Cor. 1, 1; Filip. 1, 1; 4, 21; Col. 1, 2, aşa-i numeşte şi azi preotul cînd zice la Liturghie: «Sfintele Sfinţilor».

54. Diadoh al Foticeei, Cuv. Ascetic, cap. 68, în «Filocalia», I, p. 364.

55. H. Andrutsos, op. cit., p. 73: «Catolicii numesc această catolicitate sau universalitate, virtuală. Ea înseamnează că Biserica e în doctrină şi conducere totdeauna aceeaşi». St. Zankov, Die Katholizität der Kirche, în «Omagiu închinat I.P.S.S. N. Bălan Mitropolitul Ardealului», Sibiu 1940, p. 796.

56. S. Bulgacov, Thesen über die Kirche, vol. cit., p. 130.

catolicitatea extensivă afirmată în Apus, în Răsărit se afirmă această catolicitate lăuntrică, spirituală, această trăire a întregului divino-uman al Bisericii de către fiecare membru. «Aşa s-a născut aici o comuniune universală (sobornost) a Bisericii, în care toţi sînt ţinuţi şi uniţi la un loc în mod viu şi participă activ la viaţa, la toată viaţa plină a Bisericii, la susţinerea credinţei adevărate şi la conducerea întregii vieţi externe a Bisericii». «Catolicitatea are un sens intensiv, cuprinzînd şi exprimînd comuniunea frăţească în Domnul a tuturor creştinilor legaţi şi întăriţi în această comuniune prin puterea dragostei şi prin hristocentrism; participarea tuturor la Trupul mistic al lui Hristos, care este Biserica» [57].

d) **Apostolicitatea.** Insuşirea aceasta arată că Biserica cea adevărată este aceea care a păstrat învăţătura Domnului Iisus Hristos, aşa cum au comunicat-o Apostolii, martorii Domnului Iisus Hristos, primele organe cărora li s-a împărtăşit, Proorocii Dumnezeului întrupat. Biserica aceasta este cea Ortodoxă, care n-a schimbat şi n-a omis nimic din învăţătura scrisă şi orală a Apostolilor. Unii consideră această persistenţă în învăţătura integrală şi nealterată a Apostolilor ca semnul distinctiv esenţial al Bisericii Ortodoxe [58]. Biserica noastră n-a introdus înnoiri ca cea catolică, ea e păstrătoarea adevărului. Ea stă pe temelia Apostolilor, Hristos fiind piatra cea din capul unghiului. A sta pe temelia Apostolilor înseamnă a păzi nu numai revelaţia cuprinsă în Sf. Scriptură, ci şi pe cea predată oral de Sf. Apostoli, conform poruncii acelora (Tes. 2, 15; I Cor. 11, 2; I Cor. 11, 23; Gal. 1, 9; II Timotei 2, 2; II Tim. 3, 14). De aceea apostolicitatea stă în strînsă legătură cu persistenţa Bisericii Ortodoxe pe lîngă Sf. Tradiţie.

Apostolicitatea Bisericii Ortodoxe se arată şi în aşa numita succesiune apostolică a ierarhiei, conform căreia harul episcopiei curge fără întrerupere de la Apostoli prin episcopii timpurilor trecute pînă la cei de azi.

Există astfel în Biserică o transmisiune externă a învăţăturii revelate începînd de la Apostoli şi o transmisiune internă a harului ierarhiei. Invăţătura se transmite propriu zis tot prin şirul ierarhilor care sînt responsabili în fiecare eparhie de păstrarea intactă a doctrinei şi o încredinţează preoţilor prin pregătirea teologică prealabilă ce are grijă să li se dea sub supravegherea lor şi prin trimiterea acelora în eparhie ca propovăduitori de asemenea sub supravegherea lor. Iar transmiterea învăţăturii de la ierarhi la ierarhi se face deodată cu transmiterea harului, căci cu ocazia hirotonirii sale, episcopul dă întîi mărturie înaintea episcopilor hirotonisitori că va propovădui aceeaşi învăţătură pe care au propovăduit-o şi ei. Biserica e, deci, apostolică, avînd plenitudinea harului hirotoniei ca mijlocitor al harului celorlalte taine şi învăţătura revelată de la Apostoli. Prin episcopi se transmite întregii Biserici din fiecare timp, deodată cu învăţătura, totalitatea darurilor Duhului Sfînt, coborîte în ziua Cincizecimii peste Apostoli [59].

---

57. St. Zankov, art. cit., în vol. cit., pp. 793-804. A se vedea aceste idei şi la S. Bulgakov, Ortodoxia, p. 75, urm., care înţelege prin sobornost atît conciliaritatea sinodală cît şi comunitatea tuturor credincioşilor, ca mediu teandric în care se lămureşte adevărul.

58. M. P. Bratsiotis, Die Grundprinzipien und Hauptmarkmale der orthodoxen Kirche, în Procès-Verbaux du Premier Congres de théologie orthodoxe, p. 118.

59. S. Bulgacov, Ortodoxia, p. 74: «In sens strict vorbind, succesiunea darurilor Sf. Duh, acordate Bisericii la Cincizecime şi care coboară, prin Apostoli, peste succesorii lor, se întinde la întreaga Biserică. Succesiunea apostolică specială restrînsă, există numai pentru funcţiunea sacramentală, pentru preoţie, nu pentru învăţămîntul şi conştiinţa dogmatică».